

πρὸς τελειοτέραν αὐτοῦ ἐν Εὐρώπῃ ἐκπαίδευσιν, πεποιθότες ὅτι ἡ εἰς αὐτὸν δαπάνη τῆς Κυβερνήσεως θὰ ἀποδῇ καρποφορώτερα, καὶ θὰ παρορμήσῃ καὶ ἄλλους εἰς τὸ νὰ ἐπιδοθῶσι μετὰ πλείονος ζήλου εἰς τὴν σπουδὴν τῆς ἱερᾶς ἐπιστήμης, τῆς ὁποίας ἡ ὑποστήριξις πρέπει νὰ ᾖ καὶ ἐν τῶν κυριωτάτων μελημάτων τῆς σεβαστῆς κυβερνήσεως· διότι καὶ δι' αὐτῆς οὐχ ἦττον ἡ Ἐκκλησία ἡμῶν θὰ ἐπανεέλθῃ εἰς τὴν ἀρχαίαν αὐτῆς εὐκλειαν καὶ λαμπρότητα, διὰ δὲ τῆς Ἐκκλησίας καὶ τὸ ἔθνος ἡμῶν.

Ἐν Ἀθήναις, 8 Μαΐου, 1866.

Οἱ κριταὶ

ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΗΣ Α. ΔΥΚΟΥΡΓΟΣ κοσμητῶρ τῆς
ΚΩΝΣΤ. ΚΟΝΤΟΓΟΝΗΣ Θεολ. Σχολῆς.

Π. ΡΟΜΠΟΤΗΣ.

ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΗΣ ΒΙΜΠΟΣ, εἰσηγητής.

Ἡ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΤΡΑΠΕΖΟΥΝΤΟΣ. (1)

IX.

Τέλος τῆς αὐτοκρατορίας τῆς Τραπεζούντος.

Ἡ πρώτη τῶν Τούρκων προσβολὴ κατὰ τῆς αὐτοκρατορίας τῆς Τραπεζούντος ἀνάγεται εἰς τὸ ἔτος 1442, βασιλεύοντος Ἀλεξίου τοῦ Δ'. Ὁ Σουλτάνος Μουράτ, κεκτρημένος ἅπαντα τὰ εἰς πολιτικὸν καὶ εἰς στρατιωτικὸν ἄνδρα ἀνήκοντα προσόντα, ἐξώπλισεν ἐν τῷ Εὐξείνῳ Πόντῳ στόλον προωρισμένον εἰς κυρίευσιν τῆς Τραπεζούντος. Ἐν περιπτώσει καθ' ἣν ἡ ἀπόπειρα αὕτη ἤθελε ναυαγήσει, ὁ ναύαρχος τοῦ στόλου εἶχε διαταγὴν νὰ λήσῃ τὸν τόπον, παντοῦ ἔνθα ἐδύνατο νὰ πραγματοποιήσῃ ἀπόβασιν καὶ νὰ ἀπαγάγῃ δόλους εὕρισκε πλείονους αἰχμαλώτους. Διὰ τοῦ μέσου τούτου ἡλατιοῦντο οἱ πόροι τῆς Τραπεζούντος καὶ ἐπεταχύνετο ἡ ὀριστικὴ αὐτῆς πτώσις· καὶ ὄντως ἡ Τραπεζοῦς ἀντέστη πρὸς τοὺς Τούρκους, ἀλλ' οὗτοι ἀφοῦ ἐξετέλεσαν τὸ σχέδιόν των, ἤρπασαν χιλιάδας νέων καὶ γυναικῶν, τοὺς ὁποίους ἔφερον ὅπως πωλήσωσιν εἰς τὰς ἀγορὰς τῆς Προύσσης καὶ τῆς Ἀδριανουπόλεως. Ἀφοῦ ἐλήσσε τὰς κτήσεις τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Τραπεζούντος, ὁ στόλος πλεύσας ἐλαφυραγωγῆσε τὰς κτήσεις τῶν Γενουηνσίων τοῦ Καφᾶ· ἀλλὰ πρὶν ἢ ἐγκαταλίπῃ τὸν Εὐξείνιον Πόντον, ὑπέστη σφοδρὰν τρικυμίαν, καὶ τὰ διαφυγόντα τὸ

παρὰ τῇ Ἡρακλείᾳ ναυάγιον πλοῖα ἀπεκόμισαν τὴν ὀλίγην δόξαν καὶ τὴν ὀλίγην λείαν, ὥστε ὁ Σουλτάνος δὲν ἀπεφάσισε νὰ ἐπιχειρήσῃ νέαν ἐκστρατείαν.

Τὸ Ὄθωμανικὸν κράτος εἶνε ἐν τῶν παραδοξοτέρων ἀνθρωπίνων ἔργων, διότι ἐναντίον τῆς κοινῆς παραδεδεγμένης γνώμης, τὴν ταχεῖαν ἀνάπτυξιν τοῦ ὀφείλει μάλλον εἰς τοὺς θεσμοὺς καὶ εἰς τοὺς νόμους τοῦ ἢ εἰς τὰ ὅπλα του, μ' ὅλον ὅτι οἱ θεσμοὶ καὶ οἱ νόμοι οὗτοι ἦσαν τὸ προσωπικὸν ἔργον ἀρχηγοῦ συμμορίας στρατιωτῶν, ὀλιγαριθμῶν, ἀντὶ ἑνὸς νομοθέτου ἐκλεχθέντος παρ' ἁπαντος τοῦ ἔθνους, καὶ τοῦτο ἰδίως ἐμπόδισε νὰ δοθῇ εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Ὁρχάν ἡ λαμπρότης, ἣς δικαιούται. Οἱ σύγχρονοί του ἦσαν ἀνίκαντοι ὅπως ἐκτιμῶσιν τὴν ἐμβρίθειαν τῶν θεωριῶν του, καὶ οἱ ἱστορικοὶ ἐξήτασαν τὸ Ὄθωμανικὸν κράτος ὑπὸ προλήψεις πολιτικὰς καὶ θρησκευτικὰς, αἵτινες φυσικῶς τῷ λόγῳ ἐξήσκησαν τὴν ἐπιρροὴν των ἐπὶ τῆς ἐκτιμῆσεως τῶν ἠθικῶν ἀνωμαλιῶν των.

Ὁ πάππος τοῦ Ὁρχάν εἰσῆλθεν εἰς τὸ κράτος τῶν Σελζουκιδῶν ἐπὶ κεφαλῇς φυλῆς τετρακοσίων ἱππέων. Ὁ πατὴρ τοῦ Ὁσμάν κατέστη ἀρχηγὸς μιᾶς ἐπαρχίης, ἡ δυνάμεις του ἠύξησε καὶ ἡ μικρά του φυλὴ, ἣς τὸ ὄνομα οὐδὲ διετήρησε καὶ ἡ ἱστορία, συνεμίχθη μὲ τὰς διαφόρους νομαδικὰς ὀρδὰς, αἵτινες ἠύξησαν τὰς τάξεις τοῦ στρατοῦ τοῦ τέλους ὁ Ὁρχάν αὐτὸς ἐκυρίευσεν τὴν Νίκαιαν, ἣτις ἐπὶ τινα χρόνον διετέλεσε πρωτεύουσα τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους. Τότε ἐνσχυολήθη εἰς τὴν σύστασιν θεσμῶν καὶ ἔθηκε τὰς βάσεις πολιτικῆς κοινωνίας προωρισμένης νὰ γείνῃ ἔθνος ἰσχυρόν· δὲν πρέπει δὲ νὰ κρίνωμεν τὴν φυλὴν ταύτην τῶν Ὄθωμανῶν κατὰ τοὺς δυσφημισμοὺς τῶν ἱστορικῶν εἰς τὰ ἐλαττώματα τοῦ σεραγίου. Ἡ τύχη μόνη ἔδωκεν εἰς τὸν Ὁρχάν καὶ εἰς τοὺς διαδόχους του σταθερότητα τοιαύτην, ὥστε χριστιανοὶ τε καὶ Μωαμεθανοὶ εὕρισκον ὑπὸ τὸ σκῆπτρόν των πλείω δικαιοσύνην καὶ ἀσφάλειαν ἢ ὑπὸ πάσαν ἄλλην διοίκησιν. Εἰς ὁποιασδήποτε ἄρα ἐλλείψεις καὶ ἀν' ἀτενίσῃ τις, οὐδέποτε πρέπει νὰ λησμονήσῃ τὴν ἠθικὴν ταύτην ὑπεροχὴν, ἀν' ὅλῃ νὰ ἐξηγήσῃ τὰς ταχεῖας προόδους τοῦ Ὁρχάν καὶ τῶν πρώτων Σουλτάνων, καθὼς καὶ τὴν εὐκολίαν μεθ' ἣς οἱ Τούρκοι καὶ οἱ Γραικοὶ ὑπετάχθησαν εἰς δυνάμιν τοσοῦτον ἀσθενῆ, οἷα ἦτον ἡ τῶν Ὄθωμανῶν ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς.

Τὸ οὐσιωδέστερον τῶν ληφθέντων μέτρων τοῦ

1) Συνέχεια ἀπὸ φυλλαδίου 79.

Ὁρχάν καὶ τὸ μᾶλλον συντελέσαν εἰς τὴν μεγαλοποίησιν τῆς δυναστείας του εἶνε ἡ μετατροπὴ τοῦ στρατοῦ εἰς κοινωνίαν διαρκῆ. Ὁ στρατὸς οὗτος δὲν ἐγνώριζε πλέον ἄλλας διαμονάς πλὴν τῶν στρατιῶνων, οἱ στρατιῶται δὲν εἶχον πλέον ἄλλον πατέρα πλὴν τοῦ Σουλτάνου, οἱ ἐπίλεκτοι τοῦ στρατοῦ τούτου ἐχωρίζοντο ἀπὸ τὸν λαὸν διὰ τε τῆς γεννήσεως καὶ τῶν ἐξέων των· διότι συνέκειντο ἀπὸ παιδία χριστιανῶν, ἅτινα τὸν ἰσλαμισμὸν ἐγκολπωθέντα καθίσταντο θετοὶ υἱοὶ τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν πιστῶν, καὶ φαντατικοὶ προσήλυτοι ὑποσχόμενοι νὰ καταντήσωσι τὰ βασίλεια ὑπὸ τὴν πίστιν τοῦ προφήτου. Θεσμὸς δὲν θέλει τις νὰ καταστήσῃ διαρκῆ ἀπαιτεῖ ἄλλους πόρους ἢ πkreισάκτους νεοσυλλέκτους, καὶ ὁ Ὁρχάν ἀπήτησε φόρον ὠρισμένον καὶ ἐτήσιον χριστιανοπαίδων ἀπὸ πασῶν τῶν πόλεων καὶ χωρίων τῶν ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ τεταγμένων. Τὸ ἔθιμον τοῦ πωλεῖν τοὺς χριστιανούς, ὡς δούλους ἦτο τόσον σύνθετος τότε, ὥστε παρόμοιος φόρος δὲν ἐφάνη εἰς χριστιανικὰς κοινότητας τοσοῦτον ἀποτρόπαιος, ὅσον ἐδυνάμεθα νὰ ὑποθέσωμεν. Μὲ τὰ τέκνα λοιπὸν, τὰ ὅποια ὁ φόρος οὗτος προσέφερεν, ὁ Ὁρχάν ἐπλάσε τοὺς γενιτζάρους.

Παρά τοῖς Βυζαντινοῖς, στρατιωτικὰ σώματα συγχείμενα ὑπὸ ἀργυρωνήτων ἐσχηματίσθησαν ὑπὸ Τιβερίου τοῦ Β' εἰς τὸ τέλος τοῦ ἔκτου αἰῶνος, καὶ εἰς διάφορα ὀθωμανικὰ κράτη ὑπῆρχον στρατοὶ ὅμοιοι, γνωστοὶ ὑπὸ τὸ ὄνομα τῶν Μαμαλούκων· οἱ γενιτζάροι ὅμως διέφερον αὐτῶν κατὰ τὸν συστηματικὸν χαρακτῆρα τῆς ἀνατροφῆς, ἥτις τοῖς ἐδίδετο. Καθὼς οἱ Ἕλληνες φιλόσοφοι τῆς ἀρχαιότητος, οὕτω καὶ ὁ Ὁρχάν ἐφρόνει, ὅτι ἡ ἀνατροφή τῶν ὑπηρετῶν τοῦ κράτους πρέπει ν' ἀρχῇται ἀπὸ τῆς μικρᾶς αὐτῶν ἡλικίας. Ἡ εἰς τοὺς γενιτζάρους ἐγκαταγραφὴ δὲν ἦτο μόνον ἐν στρατιωτικὸν σχολεῖον. Ὁ Ὁρχάν διέγραψε τὰς παρκακιστέρας ἀπασχολήσεις αὐτῶν διὰ νὰ ἀναπτύξῃ τὰς φυσικὰς καὶ ἠθικὰς δυνάμεις τοῦ σχολείου τούτου, ἀπὸ τὸ ὅποιον ἐξήρχοντο στρατηγοί, σατράπαι καὶ βεζύροι. Ὁ Θεσμὸς τῶν γενιτζάρων, ὑπὸ διπλῆν ἐποψίν ὀλέθριος εἰς τὴν χριστιανοσύνην, εἶχε τὰς περιόδους τῆς ἀκμῆς καὶ τῆς παρακμῆς του, δὲν δυνάμεθα ἐν τούτοις νὰ μὴ τῷ ἀποδώσωμεν κατὰ μέγα μέρος τὰς ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ διαρκεῖς προόδους τῶν ὀθωμανικῶν κατακτήσεων. Ἡ ἥττα τῆς Ἀγκύρας ἐδύνατο νὰ καταστρέψῃ πᾶσαν ἄλλην δυναστείαν καὶ πᾶν ἄλλο ἀσιατικὸν κράτος, καὶ αὐτὸς ὁ Τιμούρ ἐνόμισεν

ὅτι κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην τὸ κλέος τῶν ὀθωμανῶν ἐσχεῖ ἀπώλετο· καὶ ὅμως δέκα μόνον ἔτη ὀφαιότερον ἀφότου ὁ Μωάμεθ Α' ἔφυγε μεθ' ἑνὸς πιστοῦ βεζύρου του μόνον μακρὰν τοῦ πεδίου τῆς μάχης, ἐν τῷ ὁποίῳ ἅπανα ἡ γενεὰ τοῦ ἐφαινετο καταστραφεῖσα, ἐπετύγγανε νὰ συνένωσῃ ὑπὸ τὸ σκῆπτρόν του ὅλα τὰ κράτη, ἅτινα εἶχεν ὁ πατὴρ του Βαγιαζήτ.

Ἀνάλυσις περὶ τῶν στρατιωτικῶν, διοικητικῶν, οἰκονομικῶν καὶ δικαστικῶν θεσμοθεσιῶν τῶν Τούρκων, ἤθελε μᾶς μακρύνει πολὺ τοῦ εἰδικοῦ ἀντικειμένου τῆς διηγήσεώς μας· ἐπιτραπήτω ὅμως ἡμῖν νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι οἱ Μουσουλμάνοι δὲν ἐδύναντο νὰ οἰκιοποιήθωσι τὸ οὐσιωδέστερον τῶν ἀγαθῶν, δι' οὗ τὸ ῥωμαϊκὸν κράτος ἐπροίκισε τὴν ἀνθρωπότητα. Τὸ ῥωμαϊκὸν δίκαιον, τὸ ἀξιώλογον τοῦτο μνημεῖον τοῦ γεγεγραμμένου ὀρθοῦ λόγου, τὸ ὅποιον διετήρησε τὴ Βυζαντινὸν κράτος ἐπὶ ἑπτὰ αἰῶνας, ὥφειλε νὰ ὑποχωρήσῃ εἰς τὸ Κοράνιον, καὶ δι' αὐτὸ μόνον, ἀπέβη ἀδύνατον εἰς τὴν ὀθωμανικὴν φυλὴν, οἷα δῆποτε καὶ ἂν ὑπῆρξεν ἡ ἔκτασις τῶν κατακτησῶν της, νὰ περιέλθῃ εἰς τὴν ἐντελὴ ἀνάπτυξιν μεγάλης ἐθνικῆς ὑπάρξεως.

Βασιλεῖα Ἰωάννου Α' τοῦ ἐπικληθέντος Καλοῦ Ἰωάννου (1446—1458).

Οἱ Γραικοὶ τῆς Τραπεζοῦντος ἀποβαλόντες πᾶντα πατριωτισμὸν, πᾶσαν ἀνεξαρτησίαν, δὲν ἐνησχολοῦντο πλέον εἰμὴ περὶ τὸ ἐμπόριον καὶ τὰς διοικητικὰς σκευωρίας. Τὸ θάρρος μὲ τὸ δόποιον οἱ γείτονές των Γεωργιανοὶ, ὑπερησπίζοντο τὴν ἐλευθερίαν των, οὐδεμίαν ἐπ' αὐτῶν ἐνεποιήσατο ἐντύπωσιν. Ἡ δυναστεία τῶν Μεγάλων Κομνηνῶν ἤρξατο θεωρουμένη παρὰ τῆς χριστιανικῆς κοινότητος τῶν Τζάν ἢ Λαζῶν ὡς γενεὰ τυράννων ξένων, καὶ αἱ συμμαχίαι της μετὰ τῶν Τουρκομάνων, οἵτινες ἐλαφυραγῶγουν τὰ ὄρια, τὴν καθίστων ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἐπαχθῆ. Πικρὰς παρατηρήσεις περὶ τῆς αὐτοκρατορικῆς διπλωματίας ἐξέφευγον τὸν ἐγχώριον κλῆρον καὶ βαθεῖα μῆνις ἐφλεγε τὴν καρδίαν τῶν ὀρεινῶν τῆς Κολχίδος. Ἡ ἠθικὴ ἐκπτώσις ὅλων τῶν Ἑλλήνων ἡγεμόνων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἡ χαμέρπεια τῶν γραικῶν ἀρχόντων, ἡ φιλοχρηματία τῶν ἀνωτέρων ὑπαλλήλων τῆς Ἑλληνικῆς ἐκκλησίας, συνέτεινον ὥστε νὰ θεωρῇται ἡ ὑπὸ τῶν ὀθωμανῶν κατάκτησις τῆς Τραπεζοῦντος προτιμωτέρα παρα τοῦ λαοῦ ἢ ἡ ἐξακολούθησις τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ἀξιώματος.

‘Ο Ἰωάννης Δ’ ἐμισεῖτο ὑπὸ τῶν ὑπνῶν του καὶ αἱ πράξεις του ἐδικαιολόγουν τὸ μῖσος τοῦτο, ἀλλ’ ἡ φορὰ τῶν κοινωνικῶν ἐξέων καὶ ἡ παγιωμένη τάξις τὸν προϋφύλαττον πάσης ἐσωτερικῆς παραχῆς. Ἐν τούτοις ἡ πτώσις τῆς αὐτοκρατορίας τῆς Τραπεζοῦντος ἦτο τοσοῦτ’ ἀφευκτος διὰ τοὺς ξένους, ὥστε ὁ σέχης τοῦ Ἑρτεβίλ, εἰς τῶν μουσουλμάνων ἡγέμονίσκων τῶν ὀρέων τῆς Ἀρμενίας, ἐπέδραμεν ἐπ’ αὐτὴν, μικρὸν μετὰ τὸν ἐνθρονισμὸν τοῦ Ἰωάννου. ‘Ο σέχης οὗτος ἐβάδισε κατὰ τῶν Μελιαρῶν καὶ ἐγένετο κύριος τῆς ἀτραποῦ τοῦ Καπανίου, ἐγγὺς τοῦ ἀκρωτηρίου Κερελῆ. ‘Ο αὐτοκράτωρ Ἰωάννης ἦλθε πρὸς ἀποσώθῃσιν τοῦ ἐχθροῦ καὶ ἐστρατοπέδευσε ἐν τῷ μοναστήριον τῆς Κορδύλης, εἰς ἣν θέσιν εἶχε σταθῇ κατὰ τὸν φόνον τοῦ πατρὸς του. ‘Ο δούξ τοῦ Μεσοχαλδίου, ἀρχηγέτης τῆς οἰκογενείας τῶν Καθασαϊτῶν καὶ ὅστις ἔφερε τὴν ἀξίαν τοῦ Πανσεβάστου, ἦρχε τῶν κατὰ ξηρὰν δυνάμεων ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν τοῦ αὐτοκράτορος καὶ προσέβαλε τὴν ἀτραπὸν τοῦ Καπανίου, καθ’ ὃν χρόνον ὁ αὐτοκρατορικὸς στόλος ὤφειλε νὰ προσβάλῃ τὸν ἐχθρὸν ἐκ τῶν πλευρῶν καὶ ἐξόπισθεν. Ἡ σφοδρότης ἀνέμου ἐναντίου δὲν ἐπέτρεψεν εἰς τὰ πλοῖα νὰ ἐκτελέσωσι τὰς διαταγὰς, ἅς εἶχον λάβει, καὶ οἱ μουσουλμάνοι ὠφελοῦμενοι ἐκ τῶν πλεονεκτημάτων τοῦ ἐδάφους κατετρόπωσαν τοὺς χριστιανούς, οἵτινες ἀπώλεσαν ἐκεῖ τὸν Πανσεβάστον, τὸν υἱὸν του καὶ τοὺς λοιποὺς ἀρχηγούς τοῦ στρατοῦ. Εἰς τὴν θέαν τῆς ἡττῆς τῆς ἐμπροσθοφυλακῆς, ὁ στρατὸς καταληφθεὶς ὑπὸ πανικῷ φόβου καὶ θεωρῶν ἴσως τὴν καταστροφὴν ταύτην ὡς τιμωρίαν θεῖαν τῆς ἐν αὐτῷ τῷ τόπῳ τελεσθείσης πατροκτονίας, ἔφυγε προτροπάδην. Ὁ αὐτοκράτωρ ὑπῆρξεν εἰς τῶν πρώτων φυγάδων, οἵτινες ἐπέστρεψαν εἰς Τραπεζοῦντα.

Ἄν ὁ σέχης τοῦ Ἑρτεβίλ δὲν ἔχανε τὸν καιρὸν του νὰ θυσιάσῃ τοὺς αἰχμαλώτους καὶ νὰ συναθροίσῃ λείαν, ἥθελε πιθανῶς κυριεύσει καὶ τὴν πόλιν ταύτην, ἐν ᾗ ὁ φόβος καὶ ἡ ταραχὴ εἶχον περιέλθει εἰς τὸν ὕψιστον βαθμόν. Φήμη διέτρεχεν ἐν αὐτῇ ὅτι ὁ ἐχθρὸς ἦτο κύριος τοῦ μοναστηρίου τῆς ἀγίας Σοφίας, καὶ οἱ κάτοικοι τῶν προαστείων ἐξεζήτουν τὴν ἀσφάλειάν των ὀπισθεν τῶν προμαχόνων. Γυνὴ τις Ἀρμενία, ἥς ὁ οἶκος ἡγγίζεν εἰς τὰ ὑπὸ Ἀλεξίου τοῦ Β’ οἰκοδομηθέντα τείχη, ἀφῆκεν ἄνθρακας ἡναμμένους εἰς τὴν τελευταίαν τῆς κατοικίας, πυρκαϊὰ ἐξεβράγχη τὴν νεκτὰ καὶ μετεκοινώθη καὶ εἰς τὰ ἐγγύς οἰκοδο-

μήματα. ‘Ο τρόμος τότε ὑπῆρξεν ἀπερίγραπτος, διότι οἱ μὲν ἐνόμιζον ὅτι οἱ Μουσουλμάνοι ἐκυρίευσαν τὰ ὀχυρώματα, οἱ δὲ ἔλεγον ὅτι ἐξυφάνθη συνωμοσία σκοπὸν ἔχουσα τὴν παράδοσιν τῆς ἀκροπόλεως εἰς τὸν σέχην τοῦ Ἑρτεβίλ. Εἰς πλῆθος συγκείμενον, ὡς ἐν Τραπεζοῦντι, ἀπὸ ἄθροισμα ἀνθρώπων διαφόρων φυλῶν, ἕκαστος ἐδυσπίστει πρὸς τὸν γείτονά του καὶ τὸν ἐκατηγόρει.

‘Ο αὐτοκράτωρ Ἰωάννης ἐνόησεν ὅτι διεκινδύνευε τό τε κράτος καὶ ἡ ζωὴ του ἔλαβεν ὅθεν τὰ ἀναγκαῖα μέτρα, ἔκλεισε τὰς θύρας τῶν διαφόρων συνοικιῶν τῆς πόλεως, ἀπηγόρευσε τὴν κυκλοφορίαν, ἐκτὸς τῶν ὑπὸ τὰς διαταγὰς του στρατιωτῶν, ἐτοποθέτησε στρατιώτας εἰς τοὺς πύργους καὶ εἰς τὸ μοναστήριον τοῦ ἁγίου Εὐγενίου καὶ μετέβη ὁ ἴδιος εἰς τὸ θέατρον τῆς πυρκαϊᾶς. ‘Ο λαὸς ἀνέλαβέ τινα ἐνέργειαν βλέπων ὅτι ἡ καταγραφὴ τοῦ πυρὸς ἦτο τυχαία καὶ ὅτι οἱ προμαχῶνες ἔμειναν ἀλώθητοι· ἀλλ’ ἐν τῇ συνοικίᾳ τοῦ Ἱπποδρομίου, ἥτις δὲν ἦτο περιτεταγμένη, ὁ τρόμος ἦτο μακρὰν τοῦ νὰ περισταλῇ. Οἱ κάτοικοι ἔσπευσαν πρὸς τὸν λιμένα καὶ ἀντὶ νὰ ὑπάγωσι νὰ κλεισθῶσιν εἰς τὴν ἀκρόπολιν, ἐπεβιάσθησαν ἐπὶ τῶν πλοίων ἐν πάσῃ σπουδῇ ὅπως φύγωσιν εἰς Ἰβηρίαν.

Τὴν ἐπιούσαν ὁ σέχης τοῦ Ἑρτεβίλ, ἐλθὼν ἐστρατοπέδευσε ἐπὶ τῆς κοιλᾶδος, ἥτις παράκειται τῆς συνοικίας τοῦ Ἱμαρετ τζαμισί, πλησίον τοῦ τόπου ὃν κατέχει σήμερον τὸ γραφικὸν τέμενος τοῦ Ἱμαρετ καὶ ὁ τάφος τῆς μητρὸς τοῦ Σουλτάνου Σελίμ Α’. εὐγενῇ μνημεῖα, ἅτινα καταβρέουσιν ὑπὸ τὰς βολὰς τοῦ χρόνου, χάρις εἰς τὴν ἀμέλειαν τῶν ἀνθρώπων. ‘Ο στρατὸς του δὲν ἦτο ἀρκούντως πολυάριθμος διὰ νὰ κατακτήσῃ πόλιν οἷα ἡ Τραπεζοῦς, ἀλλ’ ἤλπιζε νὰ πείσῃ διὰ τοῦ τρόμου τοὺς Γραικοὺς ὅπως παραδοθῶσι. Πρὸς τοῦτο ἀπεκεφάλισε πρὸ τῶν προμαχόνων τὸν ἀρχιπποκόμον τοῦ αὐτοκράτορος καὶ γενικὸν διευθυντὴν τῶν ταχυδρομείων Μαυροκώσταν· ἀλλ’ ἡ φρουρὰ, μακρὰν τοῦ νὰ καταπλαγῇ, κατελήφθη τούναντίον ὑπὸ τοῦ αἰσθήματος τῆς ἐκδικήσεως, καὶ οἱ Τοῦρκοι, ἀποκρουσθέντες εἰς ὅλας τὰς ἐφόδους, ἠναγκάσθησαν νὰ κενώσωσι τὸ ἔδαφος τῆς αὐτοκρατορίας, ἀρκεσθέντες εἰς τὴν ἀπαγωγὴν πολυαριθμῶν αἰχμαλώτων καὶ ἀπείρου λείας.

Ἡ αὐτοκρατορία τῆς Τραπεζοῦντος ἡγγίζεν εἰς τὴν καταστροφὴν τῆς. Καθ’ ὅλους τοὺς χρόνους ἀνόητος καὶ σχολαστικὴ ὑπεροψία ἐτύφλωσε τοὺς

Γραικούς τῆς Βυζαντινῆς ἐποχῆς, μικρὸν μὲν τὴν διανοητικὴν δύναμιν τῶν ἀντιζήλων αὐτῶν ἐκτιμήσαντας, μεγάλως δ' ἐπὶ τῆς ἰδίας ἀξίας καὶ ἀνδρίας ἐπαίρομένους. Ἡ ἔλλειψις αὕτη, κοινὴ εἰς ἅπασαν τὴν γενεάν του, ἠπάτησε τὸν αὐτοκράτορα Ἰωάννην, ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ἐνόμιζεν ὅτι ἐδύνατο νὰ προσλάβῃ ὡς ὠφέλιμον σύμμαχον τὸν νέον Μωάμεθ Β' διάδοχον τοῦ Μουράτ Β'. Ἐπίσθη ὅτι εἰς Γραικὸς πολύπειρος ὡς αὐτὸς, δύναται εὐκόλως νὰ ἐξαπατήσῃ ἕνα νέον καὶ ἄπειρον Τοῦρκον, ἀλλὰ, ταῦτα σκεπτόμενος παρεγνώριζε καὶ τὴν ἰδίαν του ἱκανότητα καὶ τὸν χαρακτῆρα τοῦ νέου Σουλτάνου. Ἀναμφιβόλως οἱ παρὰ τῇ αὐλῇ τοῦ Μουράτ Β' διπλωματικοὶ πράκτορες εἶχον τὸ πνεῦμα λίαν τεταραγμένον ἐκ τῆς μεταιοφροσύνης ἵνα περιφρονήσωσι τὸν υἱόν του, τὸν ἡγεμονόπαιδα, ὅστις μετὰ ταῦτα ἐγένετο Μωάμεθ Β'. Ὁ Κωνσταντῖνος Παλαιολόγος, ὁ τελευταῖος αὐτοκράτωρ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, εἶχε τοσοῦτον τυφλωθῇ ἐκ τῆς περὶ αὐτοῦ μεγάλης ιδέας, ὥστε ἐν ταῖς πρὸς τὴν Ἰψήλῃν Πύλῃν διπλωματικαῖς σχέσεσί του, τῇ ἔδωκε νὰ νοήσῃ ὅτι ἐδύνατο νὰ τῇ διεγερῇ σπουδαίας περιπλοκάς, ἂν ἀπέλυσεν τὸν μικρέγγονον τοῦ Σουλτάνου Βαγιαζήτ, ὅστις ἐφυλάττετο ἐν Κωνσταντινουπόλει ὡς ὄμηρος. Ὁ Μωάμεθ ὅμως ὅπως ἀποκριθῇ εἰς τὰς ἐρεσχελίαις ταύτας κατεσύντριψε τὰ λείψανα τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους.

Καὶ ὁ αὐτοκράτωρ Ἰωάννης Δ', ἐπίσης ἐτόλμησε νὰ σχηματίσῃ τὸ σχέδιον τῆς ἐξώσεως τῶν Ὀθωμανῶν ἀπὸ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ὑποκινῶν στάσιν πρὸς ὄφελός του. Αἱ πρὸς τοῦτο διαπραγματεύσεις του δὲν διέφυγον τὸ ἄγρυπνον ὄμμα τοῦ νέου Μωάμεθ, ὅστις, ἄφ' ὅτου ἐκυρίευσεν τὴν Κωνσταντινουπόλιν, ἀπεφάσισε νὰ δώσῃ εἰς τὸν αὐτοκράτορα τῆς Τραπεζοῦντος μικρὸν δεῖγμα τῆς Ὀθωμανικῆς δυνάμεως. Κατὰ συνέπειαν ὁ Σιτίρβης, διοικητὴς Ἀμασσείας, διατάχθη νὰ προσβάλλῃ ἐπιμῶνως κατὰ ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν τὴν ἐκπεπτωκυῖαν ἐκείνην αὐτοκρατορίαν.

Τὸν δέκατον τέταρτον καὶ δέκατον πέμπτον αἰῶνα, αἱ ὑπὸ τῶν Γραικῶν ἐν Εὐρώπῃ καὶ Ἀσίᾳ οἰκούμεναι πόλεις, ἐλυμαίνοντο ὑπὸ μiasματικῶν νόσων λίαν συνεχῶν ὅπως ἐξολοθρεύσωσιν ὅλῃ κληρὸν ἔθνος· αἰτία δὲ τῆς μάστιγος ταύτης μετὰ τῶν ἄλλων ἦτον ἡ ἀμέλεια τῶν λαῶν, καὶ τὰ ἐλαττώματα τῶν διοικήσεων. Μῆτε οἱ αὐτοκράτορες, μῆτε οἱ ἄρχοντες, μῆτε αἱ δημοτικαὶ ἀρχαὶ ἐσκέπτοντο περὶ ὑγειονομικῶν κανονισμῶν καὶ

περὶ τῶν στοιχειωδεστέρων διαιτητικῶν μέτρων. Ἀναμφιβόλως ἡ ἀνθρωπίνη φρόνησις ὅθεν ἐξαρκεῖ ὅπως προφυλάξῃ τὸ σύμπαν ἀπὸ τὴν πανώλην, δύναται ὅμως νὰ σταματήσῃ τὴν θλεθρίαν πρόοδόν της.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ἐκστρατείας τοῦ Σιτίρβης, ἡ πανώλη, ἥτις ἐλυμαίνετο τὴν αὐτοκρατορίαν τῆς Τραπεζοῦντος, συνώμοσεν οὕτως εἰπεῖν μετὰ τῶν Ὀθωμανῶν καὶ τοὺς ἄφησε νὰ φθάσωσι πρὸ τῆς πρωτεύουσας, χωρὶς οὐδὲν ὅτι ἀπαντήσωσιν ἐμπόδιον. Ὁ Σιτίρβης, καταβαίνων ἀπὸ τῆς ὕψους τοῦ Βοστυπέ, ἔνθα εἶχε στρατοπεδεύσει, ἐγένετο κύριος τῆς συνοικίας τοῦ Ἱπποδρομίου, ἐλαφύραγώγησε τὰς οἰκίας καὶ τὰς πρὸς ἀνατολὰς τοῦ ὄχυροῦ μοναστηρίου τοῦ ἁγίου Εὐγενίου ἀποθήκας, καὶ συνέλαβε δισχιλίους αἰχμαλώτους, διότι χάρις εἰς τὴν ιδέαν τῆς εἰμαρμένης, οἱ Τοῦρκοι περιεφρόνουν τὸν κίνδυνον τῆς πανώλης. Ὁ αὐτοκράτωρ, ἀνίκανος νὰ ὑποστηρίξῃ τὴν πάλιν ἐν μέσῳ λαοῦ θνήσκοντος καὶ μετὰ στρατοῦ δεκατιθέντος ὑπὸ τῆς μάστιγος ταύτης, ἐκήρυξεν ὅτι ἦτο ἔτοιμος νὰ παραδεχθῇ τὰς προτάσεις τῆς εἰρήνης, αἵτινες ἤθελον τῷ ἐπιβληθῇ ὁ δὲ Ὀθωμανὸς στρατηγέτης, ὅστις δὲν εἶχεν ἱκανὸν στρατὸν ὅπως πολιορκήσῃ τὴν ἀκρόπολιν, συγκατένευσε νὰ ἀποσυρθῇ καὶ ἀκόμη ν' ἀποδώσῃ τοὺς αἰχμαλώτους, ἂν ὁ Ἰωάννης ἐκηρύσσετο ὑποτελὲς τοῦ Ὀθωμανικοῦ κράτους. Ὁ αὐτοκράτωρ ἔστειλε τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Δαυὶδ ὡς πρέσβυν παρὰ τῷ Μωάμεθ ἵνα δεχθῇ τὰς διαταγὰς του ἐπὶ τῇ ὀριστικῇ τιμῇ συνθήκης εἰρήνης. Ὁ Σουλτάνος δὲν ἐφάνη ἀπαιτητικὸς καὶ ὥρισε τὸν ἐτήσιον φόρον τῆς αὐτοκρατορίας τῆς Τραπεζοῦντος εἰς τὸ εὐτελὲς ποσὸν τρισχιλίων χρυσῶν νομισμάτων. Εἶνε ἀληθές ὅτι ὁ Σουλτάνος, ὅστις εἶχε μετρήσει τὰς δυνάμεις τοῦ ὑποτελοῦς του, ἐσχεδιάζε νὰ ἀρχίσῃ ἐκ νέου τὰς ἐχθροπραξίας, ἅμα τοῦτο ἦτο σύμφωνον πρὸς τὰ συμφέροντά του. Ἡ συνθήκη αὕτη ἔθεσε τέλος εἰς τὴν πολιτικὴν ἀνεξαρτησίαν τῶν Γραικῶν, ἂν πρέπη νὰ θεωρῶμεν τοὺς παρεισάκτους καὶ ἡμισιαστικούς τῆς Τραπεζοῦντος λαοὺς ὡς ἀληθεῖς Γραικοὺς.

Ὁ αὐτοκράτωρ Ἰωάννης ἐνόησεν ὅτι ἡ δύναμις του μικρὰν ἔξει τὴν διάρκειαν, ἂν δὲν ἔθραυε τὰς ἀλύσεις, αἵτινες τὸν ἐδέσμευον πρὸς τὴν ὑψηλὴν Πύλῃν, καὶ μετεχειρίσθη τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς βασιλείας του ὅπως προπαρασκευάσῃ τὴν ἀπελευθέρωσίν του. Οἱ στρατιωτικοὶ του πόροι δὲν τῷ ἐπέτρεπον νὰ ἀντιπαλαίσῃ καθ' ἑνὸς σατράπῃν,

διότι δὲν ἐδύνατο νὰ βασιθεῖ οὔτε ἐπὶ τῶν Γραικῶν ὑπηκόων του, βεδυθισμένων ὄντων εἰς ἀθεράπευτον ἐγώϊσμον, οὔτε ἐπὶ τῶν ὀρεινῶν Λαζῶν, τοὺς ὁποίους αἱ κατασχέσεις καὶ διαρπαγαὶ εἰχον παροργίσει καὶ πτωχύνει. Ζητῶν ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ ἰσχυρόν τινα σύμμαχον, ἡτένισε πρὸς τὸν Τουρκομάνον ἀρχηγὸν τῆς Λευκῆς Παρεμβολῆς, Οὐζοὺν Χασάν, οὗ ἡ θρασεῖα τόλμη καὶ ἡ τέως εὐτυχία τὸν καθίσταν ἀξίον ἀντίζηλον τοῦ Μωάμεθ. Ὡς τιμὴν τῆς συμμαχίας του, ὁ Χασάν ἐξήτησεν οὐχὶ μόνον τὴν χεῖρα τῆς θυγατρὸς τοῦ αὐτοκράτορος, τῆς ἡγεμονίδος Αἰκατερίνης, περιφήμου καθ' ὅλην τὴν Ἀσίαν ὡς τῆς ὠραιότερας παρθένου τῆς Ἀνατολῆς, ἀλλὰ ταῦτοχρόνως τὴν κυριότητα τῆς Καππαδοκίας, ὡς προικὸς τῆς ἡγεμονίδος. Ὁ Ἰωάννης Δ' ἐχάρη, ἐξαγοράζων συμμαχίαν ἰσχυράν ἐπὶ ὅροις τοιούτοις, καὶ εὖρε τὴν ἀγορὰν ὠφέλιμον. Ἐν τούτοις ὅπως διατηρήσῃ εἰς τὰ ὅμματα τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου τὴν τιμὴν ἑνὸς χριστιανοῦ αὐτοκράτορος, καὶ ὅπως καθυσχάσῃ τὰς τύψεις τοῦ συνειδότος του, πλεόν εὐαισθήτου, φαίνεται, ὄντος ὅταν ἐπρόκειτο νὰ νυμφεύσῃ τὴν θυγατέρα του μὲ ἕνα ἄπιστον, παρ' ὅταν ἐμελέτα νὰ φονεύσῃ τὸν πατέρα του, κατεχώρισεν εἰς τὴν συνθήκην ὅρον ἐξασφαλίζοντα εἰς τὴν Αἰκατερίνην τὴν ἐλευθέραν ἐξάσκησιν τῆς θρησκείας τῆς, καὶ τὸ προνόμιον τοῦ νὰ διατηρήσῃ παρ' ἑαυτῇ ἀριθμὸν τινα γυναικῶν χριστιανῶν καὶ ἱερέων Γραικῶν εἰς ὑπηρεσίαν τοῦ ἐν τῷ χαρμελίῳ ναύσκου τῆς. Ὁφείλομεν δὲ νὰ παραταρήσωμεν πρὸς τιμὴν τοῦ Χασάν, ὅτι πιστῶς ἐξεπλήρωσε τὰς ὑποχρεώσεις του καὶ μετὰ τὴν πτώσιν ἐτι τῆς Τραπεζοῦντος καὶ τοῦ οἴκου τῶν Μεγάλων Κομνηνῶν.

Ὁ Ἰωάννης συνωμολόγησεν ἐπίσης ἀμυντικὰς καὶ ἐπιθετικὰς συνθήκας καὶ μετ' ἄλλων ἡγεμόνων, οἷον μετὰ τοῦ Τούρκου ἐμίρου τῆς Σινώπης, μετὰ τοῦ Σελζουκίδου Σουλτάνου τῆς Καρμανίας, καὶ τῶν χριστιανῶν ἡγεμόνων τῆς Γεωργίας καὶ τῆς Κιλικιανῆς Ἀρμενίας. Πάντες συνυπεχρεώθησαν νὰ παρασκευασθῶσιν εἰς ἐπίμονον ἀντίστασιν κατὰ τῶν ὀθωμανῶν καὶ ἠλπισαν νὰ ἴδωσι τὸν Μωάμεθ Δ' διωκόμενον ἐκ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἀλλ' ὡς συμβαίνει ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς τοὺς συνασπισμοὺς, ἕκαστος ἠλπιζε μᾶλλον εἰς τοὺς ἄλλους ἢ εἰς ἑαυτόν.

Ὁ Ἰωάννης Δ' ἀπεβίωσεν ἐν τῷ μεταξῷ, χωρὶς νὰ ἴδῃ τὸ ἀποτέλεσμα τῆς καταιγίδος ἣν παρσκευάζε, καταλιπὼν ἕνα υἱόν, ὀνόματι Ἀλέ-

ξιον. Τὸ παιδίον τοῦτο, μόλις τετραετὲς, ἀπεμακρύνθη τοῦ θρόνου ἵνα ἐπ' αὐτοῦ ἀναβῇ ὁ θεῖος του Δαυὶδ. Τὸ σέβας πρὸς τὰ δικαιώματα τῶν ἄλλων, καὶ εἰς αὐτῶν ἐτι τῶν πλησιεστέρων συγγενῶν τῶν ἔσχε φαίνεται, μεγάλην ἐπιβρόχην ἐπὶ τῶν Γραικῶν πριγκίπων, δασάκις τοῖς προσεφέρετο περιστάσεις νὰ φορέσωσι διάδημα. Ἡ ἐλλειψὶς ἡθικότητος ὥθησεν ἐπομένως καὶ τὸν Δαυὶδ νὰ προσβάλῃ τὰ δικαιώματα τοῦ ἀδελφοῦ του καὶ αἱ περιστάσεις ἤθελον ἐλαττώσει τὸ μέγεθος τοῦ ἐγκλήματος, ἂν ἐτίθετο ἐπὶ κεφαλῆς πραγμάτων εἰς ἐπιδέξιον πολιτικὸς ἢ εἰς ἔμπειρος στρατηγός. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τὸ δικαιολόγημα εἰς τὴν χαύνην φιλοδοξίαν του δὲν ὑπῆρχεν εἰς τὸν Δαυὶδ.

ΕΚΔΡΟΜΗ ΕΙΣ ΠΟΜΠΗΙΑΝ. (1)

Ἐκ τοῦ Ἰταλικοῦ.

IV.

Ἀφίνοντες τὰς ἀνασκαφὰς ἃς ἐπεσκεψόμεθα, καὶ βαδίζοντες διὰ μέσου παιδρῶν ἐξοχῶν ὑφ' ἃς κεῖται ἐτι τεθαμμένον τὸ καλλίτερον μέρος τῆς Πομπηίας, πρὸς τὸ Ἀ—Μ. ἄκρον τοῦ περιτειχίσματος, θέλομεν ἀνεύρει τὸ ἀμφιθέατρον.

Πασιγνώστος εἶναι ἡ χρῆσις καὶ τὸ σχῆμα τῶν παμμεγεθῶν τούτων οἰκοδομημάτων, ὧν τοσαῦτα μεγαλοπρεπῇ ἐρείπια σώζονται ἐτι ἐν Ῥώμῃ, Καπύῃ, ἐν Ἀρελάταις, ἐν Πόλῃ τῇ Ἰστριακῇ. Εἰς ταῦτα συνηθροίζετο ὁ λαὸς ὅπως παρευρεθῇ εἰς τὰ δημόσια θεάματα, ἅτινα συνήθως ἦσαν θηριομαχίαι, ἐνίοτε δὲ καὶ ἀνθρωπομαχίαι· εἶχον δ' ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὡσεὶδὲς σχῆμα καὶ περὶ τὸ βάθος ἢ τὴν κονίστραν ἦσαν βαθμίδες αἵτινες ἀνυψοῦντο ἐκτεινόμεναι. Κλίμακες δὲ καὶ θόλοι ὑπὸ ταύτας, ἔφερον εἰς ἐδῶλια.

Τὸ ἀμφιθέατρον τῆς Πομπηίας ἡδύνατο νὰ περιλάβῃ 20,000 περίπου θεατὰς, ἀριθμὸν ἀνώτερον τοῦ πληθυσμοῦ τῆς πόλεως· ἀλλ' ἐκ τοῦ προηγηθέντος ἀνεκδότου περὶ τῆς ἐριδος, τῆς μεταξὺ Πομπηϊανῶν καὶ Νουκρίνων συμβάσης, δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ἐσυχνάζετο καὶ ὑπὸ τῶν κατοίκων τῶν ὁμόρων πόλεων καὶ χωρῶν.

Κατέχει δὲ τοῦτο ἑκτασιν περὶ τοὺς 400 πόδας κατὰ τὴν μεγίστην διάμετρον καὶ 315 κατὰ τὴν ἐλαχίστην.